

Εννοιολογική προσέγγιση του πατερναλισμού

Ορθοδοξία / Ηθική

Δημήτρης Τσιολακίδης, Θεολόγος

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://bit.ly/2gsknqH>]

Καταληκτικό στάδιο αυτής της πνευματικής ανέλιξης αποτελεί η τραγωδία. Στην τραγωδία το νέο απόκτημα είναι η σημασία της προσωπικής συνείδησης και η ανάληψη της προσωπικής δράσης. Τραγικοί όπως οι Αισχύλος, Ευριπίδης και Σοφοκλής, αποδεσμεύουν τον άνθρωπο από την κοσμική τάξη του παρελθόντος. Οι ενέργειες του ανθρώπου είναι πλέον αποτέλεσμα εσωτερικής βούλησης και όχι αντίδραση σε εσωτερικούς ερεθισμούς όπως συμβαίνει στον Όμηρο. Το δράμα αναζητά τα πνευματικά κίνητρα της δράσης. Η δε γνώση και αυτογνωσία γίνονται αντικείμενο στοχασμού. Ως ακόλουθη συνέπεια η αυθορμησία-αυτονομία του πνεύματος έχει απαγκιστρωθεί καθοριστικά από την όποια επίδραση των θεών.[7] Θέση προδρόμου αναφορικά με την αντίληψη περί αυτονομίας μπορούμε να αναγνωρίσουμε στο σοφιστή Πρωταγόρα από την αξιωματική του θέση ότι «Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος...». Στους αιώνες που ακολούθησαν η καθιέρωση της αυτονομίας επιτελέστηκε στο πεδίο της πολιτικής φιλοσοφίας και

της ηθικής από την επίδραση κυρίως των I. Kant, E. Fromm και J. S. Mill.

Ο δεύτερος του υπό εξέταση θέματος όρος, ο πατερναλισμός, που χρησιμοποιείται στην πολιτική και στην ιστορία και θα μας απασχολήσει ως έννοια σε συνάφεια με την ιατρική, μπήκε σε χρήση στο τέλος του 19ου αιώνα. Ο ορισμός του πατερναλισμού διατυπώνεται ποικιλοτρόπως. Γενικά ως πατερναλισμό εννοούμε την περίπτωση που ένας άνθρωπος αποφασίζει για το καλό κάποιου άλλου, ή άλλως, είναι η νοοτροπία που επιδεικνύει μέριμνα για τους ανήμπορους. Ως έννοια επεκτείνεται στην πολιτική, στην κοινωνία και κύρια στην οικογένεια ως άσκηση, κατάχρηση, ή και παράχρηση της πατρικής εξουσίας. Όταν ασκείται ορθά εκφράζεται ως πατρική αγάπη και φροντίδα με σκοπό τη μέγιστη κατά το δυνατόν σωστή φροντίδα και καθοδήγηση του παιδιού. Στην ίδια γραμμή και από θρησκευτική άποψη, το πατερναλιστικό μοντέλο όπως κατανοείται στο πρόσωπο του Θεού πατέρα συνδέεται με την ετερόνομη ηθική που προέρχεται από μια υπερβατική εξωτερική αυθεντία και έχει απόλυτα θετικό και ευεργετικό χαρακτήρα. Ο Θεός Πατήρ είναι η προσφιλέστερη έννοια του θρησκευόμενου ανθρώπου, αλλά και το πρόσωπο του ιερέα ως παρεμβαλλόμενου πλαισιώνεται από πατρικό κύρος. Στην κοσμική σφαίρα στις περιπτώσεις που εμφανίζει συμπτώματα ολίσθησης τότε συνώνυμα του όρου μπορεί να είναι η ποδηγέτηση, κηδεμονία, χειραγώγηση κ.α., γεγονός που ευνοεί την χρήση της ψευδολογίας και της εξαπάτησης με βλαπτικές συνέπειες για την άσκηση της αυτονομίας. Σε αυτή την περίπτωση μπορεί να αφορά ένα σύστημα, μια αντίληψη ή πρακτική διοικήσεως,

που να σημαίνει κατά πρώτον την υπό το πρόσχημα της προστασίας άσκηση πολιτικής, που στοχεύει στον έλεγχο και την κυριαρχία επί των πολιτών και κατά δεύτερον να αναφέρεται σε μια γλώσσα εξουσίας που απαιτεί την υποταγή και απόλυτη εμπιστοσύνη σε μία εξουσιαστική αρχή. Αυτή η εκδοχή απαντά σε ένα δεσποτικό πρότυπο σχέσης που αναμφίβολα απαιτεί έναν ο οποίος άρχει(αυθεντία) και έναν αρχόμενο (αδαή δέκτη) με τον πρώτο να διατηρεί για τον εαυτό του το προνόμιο της παντογνωσίας. Τη θεμελίωση μιας τέτοιας αντίληψης θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι την εισηγείται ο Πλάτωνας στην Πολιτεία του (παρότι κατανοεί διαφορετικά το αποτύπωμά της), προχωρώντας σε ένα απόλυτο καθορισμό μιας ιεραρχικής σχέσης μεταξύ των ανθρώπων όπου στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκεται ο άρχων-επαίων δηλαδή ο ειδήμονας ή άλλως ο ιδανικός άνθρωπος η κυριαρχία του οποίου αντιπροσωπεύει την κυριαρχία ενός ιδεατού κράτους επί των νοητικά ανεπαρκών απλών μη φιλοσόφων πολιτών να φροντίσουν για τη ζωή και ανάπτυξή τους.

Μια πιο ενισχυμένη εκδοχή της εισήγησής του τη συναντάμε στους Νόμους, όπου και αναγιγνώσκουμε πως: «Η ύψιστη από όλες τις αρχές είναι ότι κανείς άνδρας ή γυναίκα, δεν θα πρέπει να στερείται αρχηγού. Ούτε ο νους κανενός να εθιστεί έτσι που να αφήνεται να κάνει οτιδήποτε με δική του πρωτοβουλία, ούτε από ζήλο ούτε για χάρη παιχνιδιού.»[8] Είναι αρκετά εμφανές ότι ευνοείται η κατάργηση οποιασδήποτε μορφής αυτονομίας, ατομικής και προσωπικής ελευθερίας σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δράσης. Οπότε μία αναγωγή στη σχέση ασθενούς ιατρού όπως θα εξετάσουμε παρακάτω εύκολα μας πείθει για τους κινδύνους που περιλαμβάνει έναντι του ασθενή ένας αντίστοιχος πατερναλισμός από την πλευρά των επαγγελματιών της υγείας.

Τέτοια παραδείγματα με ανάλογη δομή σχεσιακού συνδυασμού αναγνωρίζουμε τελείως ενδεικτικά στην πατερναλιστική μορφή αγωγής που προτείνει ο Ρουσσώ[9] (Jean Jacques Rousseau 1712-1778) και στο πρόσωπο του πιο διάσημου «πατέρα» της νεότερης παγκόσμιας ιστορίας που δεν είναι άλλος από τον Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς Στάλιν(Иосиф Виссарионович Сталин 1878-1953). Η αναφορά γίνεται υπό το γεγονός ότι μια τέτοια πατερναλιστική λογική-νοοτροπία αξιολογεί και προσφέρει τις προτάσεις της ως αυτονόητες. Γίνεται αντιληπτό πως το ενέργημα της καθολίκευσης των αρχών θεμελιώνει όρους εξάρτησης και υποχρέωσης με ισχύ εγκυρότητας για τον φορέα και το ενεργόν υποκείμενο στην κοινωνική του δράση. Αυτό δεν αποκλείει όμως το ενδεχόμενο το ίδιο το υποκείμενο να γίνει αντικείμενο της πράξης του. Σε αυτό το σημείο για να φωτίσουμε αποτελεσματικότερα τον προβληματισμό μας είμαστε υποχρεωμένοι να προσθέσουμε εδώ την Καντιανή (Immanuel Kant, 1724-1804), (καθαρή) ηθική, η

οποία είχε αποφασιστική επίδραση στη θεώρηση της συνάφειας ετερονομίας και αυτονομίας. Ηθική την οποία θεμελιώνει στην ανθρώπινη αγαθή βούληση που στην αναζήτησή της, υπαγορεύει την έννοια του καθήκοντος ως οντολογικά αναπόδραστης αλήθειας, που σημαίνει να πράττω από καθήκον, θεώρηση που με τη σειρά της αποκτά εγκυρότητα όταν αποδίδει σεβασμό στον ηθικό νόμο (υπέρτατη ηθική αρχή) πράγμα που ελέγχεται μέσω της αναζήτησης του γνώμονα(υποκειμενική αρχή της βούλησης σύμφωνα με την οποία το άτομο πράττει και μέτρο στο οποίο επιτυγχάνεται η ορθή άσκηση των αγαθών πράξεων) και της επικύρωσης της αρχής (ύψιστη ηθική βούληση) με την οποία δρα το υποκείμενο, από το ίδιο το υποκείμενο. Εφόσον καταδειχθεί ότι η αρχή που διέπει τις πράξεις του υποκειμένου αναγνωρίζει σε αυτές σεβασμό προς το νόμο, τότε το υποκείμενο έχει καθήκον να καταστήσει την προσωπική του αρχή καθολικό νόμο, πράγμα που σημαίνει την υποχρέωση της βούλησης να υπακούσει σε μια ηθική εντολή και συνιστά κατά τον Καντ την απόλυτη έκφραση της αυτονομίας.

(συνεχίζεται)

[7] Πρβλ.,BRUNO SNELL, όπ.,σς.147-157.

[8] Βλ., π. Νικολάου Λουδοβίκου ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, εκδ.Π. ΠΟΥΡΝΑΡΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2003, σ.184έ.

[9] Βλ. ΗΡΑΚΛΗ ΡΕΡΑΚΗ, ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, εκδ. ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ Θεσσαλονίκη 2015, σ.74.

<http://bit.ly/2h8zww0>